

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ Й ІННОВАЦІЙНИХ ВІДНОСИН В УГОДІ ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНИ ТА ЄС

Андрій Олефір,

асистент кафедри цивільного, господарського та екологічного права

*Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук*

Стаття присвячена аналізу основних господарсько-правових приписів Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також Угоди TRIPS, присвячених питанням обігу об'єктів інтелектуальної власності та забезпечення інноваційного розвитку. Визначені їхні позитивні та негативні риси, висловлені рекомендації з удосконалення вітчизняної економіко-правової політики в контексті виконання взятих міжнародних зобов'язань.

Ключові слова: Угода про асоціацію між Україною та ЄС, Угода TRIPS, інтелектуальна власність, інноваційна політика, патенти, інноваційні об'єкти

В Угоді про асоціацію між Україною та ЄС правова охорона винаходів і корисних моделей урегульована в розділі під заголовком «Патенти», в якому, на відміну від промислових зразків, увага приділена галузевій специфіці — біотехнологіям і фармацевтиці.

По-перше, Україна та ЄС підтверджують визнання важливості Декларації стосовно Угоди TRIPS та охорони здоров'я від 14.11.2001 року для регулювання суспільних відносин, зобов'язуючись забезпечити відповідність національного законодавства приписам декларації. У цьому контексті вважаємо за необхідне роз'яснити основні положення цього документа. На підставі визнання виняткової важливості забезпечення суспільної охорони здоров'я, проблеми недоступності лікарських засобів для найбільш вразливих населення та неоднозначного впливу на охороноздоровчі відносини захисту інтелектуальних прав: з одного боку, цей захист важливий для ви-

готовлення нової продукції, а, з другого — впливає на зростання цін, були задекларовані такі права держав-учасниць СОТ: (а) видавати примусові ліцензії, визначати умови на яких вони видаються, зокрема й перелік обставин, які вважаються національною надзвичайною ситуацією чи крайньою необхідністю; (б) вільне визначення режиму вичерпання прав на об'єкти інтелектуальної власності, що діятиме на території держави; (в) розвиненим державам рекомендовано заохочувати передачу відповідних технологій найменш розвиненим країнам. До речі, до групи найменш розвинених держав належать 9 країн Азії, 28 Африки, 5 Океанії та 1 Північної Америки. Держави, що розвиваються, становлять найбільшу групу (їх понад 100), до неї належить і Україна.

Зробимо невеликий екскурс у передісторію питання. Станом на початок 2001 року з 45 млн населення Південно-Африканської Республіки кількість ВІЛ-інфікованих сягала 4,2 млн грома-

*Продовження, початок у № 5, 2014.

дьян. Незважаючи на те, що фармацевтичні компанії проводили диференційовану цінову політику, знижуючи ціни на новітні препарати, порівняно з розвиненими державами, ці заходи не забезпечили доступність препаратів. Тому уряд Південно-Африканської Республіки оголосив кризовий стану сфері охорони здоров'я, законодавчо запровадивши два механізми: (1) паралельний імпорту — можливість придбання медикаментів імпортерами всередині держави, незалежно від дозволу власника (імпортери одержали право ввозити в державу дешеві медикаменти, вироблені в третій країні в обхід патентних прав); (2) обов'язкове ліцензування — право уряду надавати дозволи підприємствам усередині держави на виробництво медичних препаратів з використанням запатентованих технологій. Це дозволило придбавати дешеві лікарські засоби від ВІЛ/СНІДу в Індії, Таїланді, позаяк ціни відрізнялися більше, ніж у 10 разів, що фактично дало змогу продовжити у 10 разів більше людських життів. Як наслідок, 39 фармацевтичних компаній, які в рекламі переймаються здоров'ям кожного з нас, звернулися з позовами в національні суди Південно-Африканської Республіки для припинення дії цього закону, але довести, що для прогресу фармації життя 90 % хворих на СНІД не варто продовжувати, їм не вдалося. Через значний суспільний резонанс судові позови були відкликані.

Для недопущення подібних ситуацій і додаткового роз'яснення Декларації стосовно Угоди TRIPS і охорони здоров'я від 14.11.2001 року було ухвалено рішення Генеральної ради СОТ «Про реалізацію параграфу 6 декларації Доха» від 30.08.2003 року. На важливості сприяння впровадженню та дотриманню цього рішення зроблено окремий наголос в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС.

У зазначеному рішенні СОТ визнано право держав, які не володіють достатніми виробничими потужностями,

імпортувати медичні препарати, що виробляються в порядку примусового ліцензування. Тобто, цим підтверджена правомірність паралельного імпорту, який здійснюється країнами, що розвиваються, зокрема відповідність законодавства Південно-Африканської Республіки нормам Угоди TRIPS. Окрім цього, в ньому передбачені: (1) право на паралельний імпорту при виконанні таких умов: (а) для держав, які належать до категорії найменш розвинених, або для тих, що повідомляють про свої наміри здійснити імпорту на підставі актів СОТ (у випадку підтвердження відсутності виробничих потужностей для виробництва необхідних медичних препаратів); (б) при чіткому визначенні найменувань необхідних препаратів, їхньої кількості; (в) запровадження примусового ліцензування лікарських засобів на власній території; (2) покладення таких обов'язків на держави, котрі заявили про наміри виробляти й експортувати медикаменти на підставі рішення Генеральної ради СОТ «Про реалізацію параграфу 6 декларації Доха» від 30.08.2003 року: (а) запровадження примусового ліцензування на власній території з наданням усіх даних про виробників препаратів; (б) виробництво тільки необхідної кількості відповідних препаратів, які міститимуть спеціальне маркування; (в) опублікування інформації про обсяги поставок і торговельних партнерів, при цьому сплата адекватної винагороди власнику патента здійснюється експортером з урахуванням економічної вартості використання патента в державі-імпортері; (г) імпортери зобов'язані вживати всіх необхідних заходів для недопущення реекспорту препаратів, виготовлених у такому порядку.

Незважаючи на те, що Україна не належить до переліку найменш розвинених держав світу, вищезазначені акти СОТ надають національному уряду певну гнучкість при формуванні режимів примусового ліцензування

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

та вичерпання прав (вагомим є право визначати умови, на яких видаються ліцензії, зокрема й перелік обставин, які вважаються національною надзвичайною ситуацією чи іншими обставинами крайньої необхідності) для задоволення потреб внутрішнього ринку в лікарських засобах, зокрема призначених для лікування цукрового діабету, гепатитів, туберкульозу, онкологічних захворювань, які набули рис епідемії.

По-друге, як відомо, для об'єктів промислової власності видача охоронного документа (зокрема патенту на винахід, промисловий зразок, корисну модель) є необхідною умовою існування права [5]. Угода про асоціацію доповнює традиційний патентний захист механізмами правової охорони. Це видача додаткового охоронного сертифіката, що фактично означає легальне подовження 20-річного терміну патентного захисту на період ефективної охорони згідно з патентом, скороченим на 5 років. Натомість, за Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» такий строк обмежений 5-річним терміном. Логіка виникнення такого правового засобу зумовлена тим, що продукція, призначена для захисту здоров'я та рослин, може підлягати адміністративній процедурі надання дозволу перед випуском на ринок. Отож проміжок часу, який проходить від дати подання заявки на патент до одержання першого дозволу випускати продукт, може скоротити період ефективної охорони згідно з патентом. Існує потреба забезпечити додатковий період охорони лікарського засобу чи продукту для захисту рослин, який охороняється патентом і підлягає спеціальній адміністративній процедурі. Угодою, на відміну від українського законодавства, також передбачено, що у випадку лікарських засобів, стосовно яких здійснювалися педіатричні дослідження та їхні результати відображені в інформації стосовно продукту, сторони

надають додаткове шестимісячне продовження періоду захисту до охоронного сертифікату.

З огляду на інноваційність оригінальних лікарських засобів (суттєво вищі показники медичної ефективності, порівняно з генеричними препаратами) з метою недопущення застосування стосовно них процедури примусового ліцензування чи організації наукових досліджень і розробок конкурентами, в господарському праві з'явився правовий інститут «ексклюзивності даних» або «охорони даних, наданих з метою одержання дозволу на введення лікарського засобу на ринок», відмінний від патентного захисту. У Законі України «Про лікарські засоби» ще в 2011 році було встановлено базове правило: якщо лікарський засіб, зареєстрований на підставі повної реєстраційної інформації (референтний/оригінальний засіб), зареєстровано в Україні вперше, державна реєстрація іншого лікарського засобу, який містить ту саму діючу речовину, що й референтний препарат, можлива не раніше ніж через 5 років з дня першої реєстрації референтного препарату в Україні, крім випадків, якщо заявник одержав від правовласника право посилається на реєстраційну інформацію.

Нормативний припис ст. 222 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачає можливість встановлення строку охорони ексклюзивності даних на період не менше ніж 5 років, а також запровадження комплексної системи, що гарантуватиме конфіденційність, нерозкриття та незалежність даних, що надаються для цілей одержання дозволу на введення лікарського засобу на ринок. Наприклад, Директива 2004/27/ЄС впроваджує ексклюзивність даних на 11 років, що більше, ніж подвоює чинний в Україні термін і може застосовуватися для запобігання реєстрації генериків.

За аналогією з правовим режимом ексклюзивності даних стосовно лікар-

ських засобів в Угоді про асоціацію закріпленій механізм захисту даних для продуктів захисту рослин. Так, Україна та ЄС визнають тимчасове право власника звіту про випробування або дослідження, який представлений вперше на розгляд для отримання дозволу на введення на ринок продукту захисту рослин, на те, щоб цей звіт не використовувався в інтересах будь-якої іншої особи з метою отримання дозволу на введення на ринок продукту захисту рослин протягом щонайменше 10 років (для продуктів захисту рослин з низьким рівнем ризику — до 13 років), окрім надання згоди першого власника. Крім цього, зазначені періоди захисту даних для продуктів захисту рослин можуть бути пролонговані під час продовження дії дозволу на введення на ринок таких продуктів, за умови їх обмеженого застосування (в Україні чи ЄС на рослинах або рослинних продуктах, які не є широко вирощуваними в конкретній державі чи широко вирощуються для того, щоб відповідати винятковій необхідності захисту рослин), але загальний термін захисту даних не повинен перевищувати 13 років (для продуктів захисту рослин з низьким рівнем ризику — 15 років).

Запроваджуються нормативні обмеження для уникнення дублювання випробувань на хребетних тваринах: заявник, який має намір здійснити випробування чи дослідження, пов'язані з хребетними тваринами, повинен вжити необхідних заходів, аби переконатися, що ці випробування або дослідження ще не були виконані чи розпочаті. Якщо зазначені заходи проводилися, то заявник і власник (власники) відповідних дозволів зобов'язані врегулювати це питання в договірний спосіб. У тих випадках, коли сторони не досягають згоди щодо надання звітів, заявник має право звернутися до уповноваженого державного органу. В цьому разі держава має право: (а) надати заявнику звіту про тести чи досліджен-

ня, пов'язані з хребетними тваринами, без одержання згоди правовласника; (б) за умови, якщо власник відповідних дозволів вимагає від заявника справедливую частку витрат, понесених ним, держава може направити заінтересовані сторони вирішувати спір до арбітражного суду.

Посилення правового захисту первинних правовласників, насамперед європейських товаровиробників, сконцентрованих на постійному проведенні інноваційних розробок, що надає їм додаткові ресурси для провадження господарської діяльності, обмежує інноваційний потенціал нових і менш конкурентоспроможних учасників ринку. Вірогідність негативних прогнозів посилюється на тлі статистичних показників: у 2011 році Україна за кількістю дослідників, зайнятих в аграрній сфері, значно поступалася іншим країнам (Фінляндії — в 3 рази, Польщі — в 5 разів, Румунії — в 1,3 рази, Росії — в 34 рази); обсяг фінансування досліджень у сільському господарстві нашої країни у 32 рази нижчий ніж у США, у 16 — ніж у Японії [8, 86–92]. Водночас, Угода про асоціацію містить спеціальні приписи, спрямовані на протидію деструктивній діяльності правовласників, які, зловживаючи власними правами, блокують інноваційну діяльність добросовісних суб'єктів господарювання, шляхом фактичної видачі примусових ліцензій.

Так, Україна та держави-члени ЄС зобов'язані врегулювати в законодавстві порядок обов'язкового перехресного ліцензування у сфері охорони прав на сорти рослин, а саме видачі так званих «патентів на вдосконалення», у такий спосіб: якщо власник патенту на винахід у галузі біотехнології не може використовувати його без порушення попереднього права на сорт рослини, він може подати заяву про примусову ліцензію на невиключне використання сорту рослини, що охороняється цим правом, з виплатою відповідної суми роялті. Хоча в Угоді

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

TRIPS, Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» це питання врегульоване (ст. 30 «Примусове відчуження прав на винахід (корисну модель)»), в Законі України «Про охорону прав на сорти рослин» ст. 43 «Примусова ліцензія на використання сортів» його не регламентує. На відміну від вітчизняних законів, у яких називається лише імперативний обов'язок власника раніше виданого патенту дати дозвіл на використання винаходу (корисної моделі), в Угоді про асоціацію на осіб, які подають заяву про видачу такої ліцензії, покладено обов'язок довести, що: (а) вони безрезультатно зверталися до власника патенту чи власника права на сорт рослини з метою одержання договірної ліцензії; (б) сорт рослини або винахід становлять суттєвий технічний прогрес, що може принести значну економічну вигоду, порівняно із заявленим у патенті винаходом або сортом рослини, що охороняється.

Згадані правові засоби охорони результатів інтелектуальної діяльності в сільськогосподарській сфері відсутні в законодавстві України, але їхнє нормативне закріплення на часі, з огляду на аграрний потенціал вітчизняної економіки, перспективи створення ринку землі, залучення іноземних інвестицій. Біоекономіка сприяє формуванню відповідної світової індустрії: річний оборот світової біоіндустрії становить понад 160 млрд дол. США, де частка США оцінюється в 42 %, ЄС — 22 %, Китаю — 10 %, Індії — 2 % [21, 51–66].

По-третє, визначаючи загальний характер і сферу дії зобов'язань України в межах асоціації з ЄС, однією з центральних проблем є патентування винаходів у галузі біотехнології, хоча їй приділена лише ст. 221 Угоди, що містить 12 частин. У ній фактично йдеться про набуття права інтелектуальної власності на певні органи та системи людського організму, що з урахуванням багатьох проблем у сфері охо-

рони здоров'я та перспектив розвитку цього напрямку досліджень і розробок, дасть змогу монополюю контролювати відтворюваність елементів людського організму й не покращить ситуацію з масовою захворюваністю, свідченням чому, зокрема, є можливість визнання біологічного матеріалу, що раніше траплявся в природі, предметом винаходу.

Якщо в Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» спеціальним відносинам у сфері біотехнології увага майже не приділена, в Угоді про асоціацію це питання доволі детально регламентується, суттєво розширюючи чинний в Україні режим патентних прав. Хоча Угода TRIPS взагалі не зобов'язує країни-члени СОТ запроваджувати правовий режим патентної охорони в цих відносінах.

Предметом патентування в галузі біотехнологій є винаходи, які є новими, мають винахідницький рівень і підлягають промислового застосуванню, навіть якщо вони стосуються: (а) продукту, що складається з біологічного матеріалу (будь-який матеріал, який містить генетичну інформацію та може репродукуватися чи бути репродукованим у біологічній системі) або містить його; (б) процесу, шляхом якого біологічний матеріал виробляється, обробляється чи використовується; (в) біологічного матеріалу, ізольованого від свого природного середовища чи виробленого шляхом технічного процесу, навіть якщо він раніше траплявся в природі; (г) елементу, відокремленого від людського організму, чи будь-яким чином виробленого шляхом технічного процесу, що включає послідовність або часткову послідовність генів, навіть якщо його структура ідентична з природним елементом.

У зв'язку з тим, що об'єктом винаходу може бути як продукт, так і процес, можна вести мову про те, що Угода про асоціацію встановлює не виправдано широкі межі правової охо-

рони біотехнологій, зокрема й суміжні елементи: (1) охорона, що надається патентом на біологічний матеріал, якому властиві особливі характеристики як результату винаходу, поширюється на будь-який біологічний матеріал, що походить від цього біологічного матеріалу шляхом культивування ч розмноження в ідентичній або дивергуючій формі та має такі самі характеристики; (2) охорона, що надається патентом на процес, який дає можливість виробляти біологічний матеріал, якому властиві особливі характеристики, як результат винаходу, поширюється на біологічний матеріал, одержаний безпосередньо в результаті цього процесу, та на будь-який інший біологічний матеріал, що походить від цього безпосередньо отриманого біологічного матеріалу шляхом культивування або розмноження в ідентичній або дивергуючій формі та має такі самі характеристики; (3) охорона, що надається патентом на продукт, який містить генетичну інформацію чи складається з неї, поширюється на весь матеріал, частиною якого є продукт і в якому міститься генетична інформація, що виконує свою функцію.

Поряд з цим, перелік об'єктів, які патентуванню не підлягають (вважаються непатентоспроможними), виглядає суттєво обмеженим, він містить лише: (а) сорти рослин і породи тварин, окрім випадків, коли технічна можливість реалізації винаходу не обмежується конкретним сортом рослини чи породою тварини; (б) суттєво важливі (не всі) для відтворення рослин і тварин біологічні процеси, за винятком мікробіологічних або інших технічних процесів чи продуктів, одержаних за допомогою таких процесів; (в) організм людини на різних стадіях формування та розвитку, прості відкриття його елементів (послідовність або часткова послідовність генів); (г) процеси клонування людей, модифікування зародкової лінії гене-

тичної ідентичності людей; (г) застосування людських ембріонів у промислових або комерційних цілях; (д) процеси модифікування генетичної ідентичності тварин, що, ймовірно, спричинять їм страждання без будь-якої суттєвої медичної допомоги для людини чи тварини, а також тварини, одержані в результаті таких процесів. Утім видається, що він надалі скорочуватиметься, оскільки, наприклад, заборона клонування людини в Україні стосується лише репродуктивного клонування, а не терапевтичного тощо.

В Угоді про асоціацію також визначено вимоги (критерії) до охорони топологій інтегральних мікросхем і, порівняно із Законом України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем», закріплено більш досконалу дефініцію поняття «інтегральна мікросхема» — це кінцева чи проміжна форма будь-якого продукту, що складається з корпусу та матеріалу, який містить прошарок напівпровідникового матеріалу; і має один або більше прошарків, що складаються з провідникового, ізоляційного чи напівпровідникового матеріалу, з прошарками, розташованими відповідно до раніше визначеної тривимірної структури; і призначена для виконання, виключно або разом з іншими функціями, електронної функції.

Новелою для чинного в Україні законодавства є норма ст. 226 Угоди про асоціацію, присвячена правовій охороні генетичних ресурсів, традиційних знань і фольклору. На практиці охорона цих об'єктів творчої діяльності забезпечується авторським правом. Під традиційними знаннями пропонується розуміти знання, інновації та практичні надбання корінних, місцевих спільнот, які втілюють традиційні стилі життя, що відповідають збереженню та тривалому використанню біологічного різноманіття. На Україну, разом із країнами-членами ЄС, покладені такі завдання: збереження традиційних знань; про-

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

довження роботи, спрямованої на розвиток, збереження, підтримку міжнародно узгоджених *sui generis* (унікальних явищ, неповторних, незважаючи на схожість з подібними явищами) моделей для юридичної охорони традиційних знань (мається на увазі розробка більш досконалих режимів правової охорони); сприяння широкому застосуванню традиційних знань, із залученням і за згоди їхніх власників; заохочення справедливого розподілу переваг, і матеріальних також, у результаті використання традиційних знань.

Значну увагу приділено стандартам захисту права інтелектуальної власності. До товарів, які порушують право інтелектуальної власності, віднесено такі: (а) контрафактні товари; (б) піратські товари; (в) товари, що порушують патент, додатковий охоронний сертифікат, право на сорт рослин, промисловий зразок, географічне зазначення. З огляду на неуніфіковане регулювання цього питання у вітчизняному законодавстві, до нього необхідно внести зазначені зміни. Також у ст. 236 Угоди про асоціацію, що регламентує попередні та попереджувальні охоронні заходи, зафіксовано, що судові органи можуть, за клопотанням скаржника, видати попередню судову заборону, призначену для запобігання будь-якому можливному порушенню права інтелектуальної власності, без вказівок на необхідний ступінь обґрунтування таких вимог позивача доказами. Крім цього, судові органи мають право заборонити такі дії, на попередній основі та за умови сплати, якщо необхідно, штрафу, якщо це передбачено національним законодавством, продовжити порушення того права чи зробити таке продовження порушення таким, що підпадає під гарантії, які забезпечують виплату компенсації правовласникові.

Саме щодо захисту прав інтелектуальної власності між Україною та ЄС планується розвиток максимально тіс-

ної співпраці за такими напрямками: (1) забезпечення подальших додаткових заходів, процедур і засобів захисту, необхідних для дотримання охорони прав інтелектуальної власності; (2) розробка торговельними та професійними об'єднаннями правил поведінки, спрямованих на сприяння захисту прав інтелектуальної власності, а також передача компетентним органам влади проектів нормативних актів і будь-яких висновків щодо застосування цих правил; (3) обмін інформацією щодо правил захисту інтелектуальної власності, досвіду правового регулювання, обмін і підготовка персоналу; (4) міждержавна координація дій для запобігання експорту контрафактних товарів, зокрема й третім державам; (5) пропагування та поширення інформації стосовно прав інтелектуальної власності, зокрема серед підприємців, споживачів, власників прав, для цього передбачається залучення засобів масової інформації, розробка комунікаційних програм з наголосом на негативних наслідках порушень інтелектуальної власності (ризик для здоров'я та безпеки, зв'язок з організованою злочинністю тощо). Останні положення викликають сумніви, адже, як було з'ясовано вище, сильні позиції правовласників і охорона інтелектуальної власності не для всіх держав є однаково корисними, особливо для тих, де низький рівень доходів споживачів, а інтелектуальна власність, як усяка ніким не контрольована монополія (на відміну від тих же природних монополій), призводить до завищення цін, розподілу ринків виробниками і всі ці втрати зрештою споживач.

Отже, положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, присвячені правовому захисту інтелектуальної власності, передбачають істотне розширення статусу правовласників, посилення режиму охорони інноваційних об'єктів (додаткові юридичні засоби та механізми захисту, подовжен-

ня строків правової охорони, більш суворий публічний контроль за дотриманням законодавства), залишаючи при цьому уряду гнучкість у застосуванні деяких інструментів (наприклад, строки правової охорони).

Варто узагальнити основні наслідки взяття Україною на себе таких зобов'язань, з погляду національних інтересів, розділивши їх на негативні та позитивні: (1) негативні: (а) запровадження правової охорони на критичні та наукові публікації, що стали суспільним надбанням, ускладнить доступ до них з боку вітчизняних споживачів, як і обмін ними, те ж саме стосується й аудіовізуальних творів, які в Україні майже не створюються; (б) реформування вітчизняної системи географічних зазначень потребуватиме коригування маркетингових стратегій українських підприємств, проведення рекламних компаній, залучення додаткових інвестицій; (в) високі гарантії захисту інтелектуальної власності та якості продукції призведуть до суттєвого зростання цін; (г) у разі міжнародної співпраці з іншими державами в нових форматах, предмет яких стосуватиметься предмета Угоди про асоціацію з ЄС, Україна буде зобов'язана проводити відповідні консультації з ЄС; (г) гармонізація значної частини законодавства в сфері захисту прав інтелектуальної власності з відповідними нормами ЄС потребуватиме значних витрат бюджетних коштів; (2) позитивні: (а) активізація розвитку досі інертного вітчизняного ринку інтелектуальної власності, перспективи створення конкурентоспроможної пропозиції на ньому за рахунок внутрішніх джерел; (б) зростання конкуренції, посилення захисту інтересів правовласників стимулюватиме інноваційну активність вітчизняних дослідників (за винятком комп'ютерного програмування, де майнові права автора обмежено інтересами роботодавця) й інноваційних підприємств; (в) підвищення захисту інвестицій в

інновації, що переважно стосуватиметься іноземного капіталу, але в довгостроковій перспективі, за умови ефективного державного регулювання економіки, може простимулювати модернізацію країни; (г) заможні споживачі матимуть достатні гарантії того, що вони користуються високоякісними й оригінальними продуктами.

Вважаємо за необхідне навести додаткові теоретичні пояснення. У правовій науці немає єдиної позиції з приводу характеру впливу (позитивного чи негативного) розширення сфери охорони інтелектуальної власності на динаміку інноваційної діяльності, економічний розвиток держав. Зрештою, це справедливо, адже закони економіки не однакові для будь-яких конкретних умов, як «сім нот у музиці». Наприклад, рекомендації, позитивні для США, можуть бути негативними для України. Виділяють, принаймні, дві основних позиції: (1) найбільш поширена концепція, згідно з якою розвинені системи охорони прав інтелектуальної власності сприяють створенню інновацій, оскільки надають вагомні стимули для інвестування, натомість слаборозвинені системи забезпечують меншу кількість інновацій; (2) взаємозв'язок між виключними правами на об'єкти інтелектуальної власності та схильністю до інноваційної діяльності не є однозначним, адже це залежить від багатьох факторів. Розширена система охорони виключних прав є перешкодою для дифузії та імітації інновацій, розвитку новітніх технологій, що є особливо загрозливим для держав наздогоняльного розвитку. Поширеним прикладом є досвід виробництва сої в Аргентині [24, 609–626]. Відповідно до класичної теорії інтелектуальної власності, слабка система охорони, як в Аргентині, мала б не допустити розвиток інновацій у рослинництві, але на практиці інноваційна активність у секторі виробництва сої протягом другої половини ХХ століття була співмірною зі США. Тож, незва-

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

жаючи на те, що генетично модифікована соя в Аргентині не патентувалася (або навіть завдяки цьому), інновації розвивались і генетично модифіковане насіння швидко набуло поширення.

Як з'ясувалося, Угода про асоціацію між Україною та ЄС містить і позитивні, і негативні риси, більше того, якщо другі постають цілком реальними, то перші — лише гіпотетичними. Це покладає основну відповідальність на організатора господарських відносин — державу. Адже навіть найбільш досконала система правової охорони не забезпечить досягнення основної цілі — створення інноваційної економіки. Навіть можливі протилежні ефекти: якщо правовий захист посилюватиметься без захоплювально-мотиваційного механізму, збільшаться витрати й унеможливиться суверенний інноваційний розвиток. Тож, удосконалення договірних і організаційних механізмів, які концептуально є другорядними завданнями, має стати ефективним доповненням до цілеспрямованої державної політики на заохочення інвестицій в інновації, щоби це задовольняло, принаймні, стратегічні інтереси суб'єктів господарювання приватного та публічного права [13, 116–126; 14, 122–125]. У контексті України саме описана господарсько-правова політика стає єдиним дієвим засобом стимулювання інноваційної активності частини населення, позитивного впливу на ринок праці. Крім цього, зважаючи на стан охорони здоров'я в Україні й тотальну імпортозалежність цієї сфери, державі варто на мінімальному рівні, проте легально, встановлювати гарантії захисту оригінальних препаратів і відпрацьовувати нормативний механізм примусового ліцензування.

Поряд із главою «Інтелектуальна власність», проблемі правового забезпечення інноваційного розвитку в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС безпосередньо присвячені глави «Співробітництво у сфері науки та техно-

логії», «Космос» і «Політика у сфері промисловості та підприємництва».

На сучасному етапі виробничі процеси поділяються на все більшу кількість стадій, що залежно від наявності чинників виробництва, розміщуються в різних країнах. Це сприяє як транснаціоналізації, так і зменшенню кількості вертикально інтегрованих компаній, розташованих в одній країні. Тож держави починають спеціалізуватися не на створенні певних виробів, а на виробничих процесах, що супроводжується зростанням внутрішньогалузевої торгівлі і торгівлі компонентами, проміжними товарами [26, 29–32]. Так, ринок енергетичних інновацій є складним і зазнає суттєвої міжнародної конкуренції, більшість енергетичних технологій, зокрема й відновлювальної енергетики, — це комплексні системи, що складаються з багатьох елементів, наприклад, турбіни вітроелектростанцій виробляє Китай, а коробки перемикачів передач і двигуни — США [9, 5]. Іншим прикладом є автомобільна промисловість, де нараховується понад 100 альянсів і спільних підприємств, зокрема науково-технологічні альянси «Misubishi» з «Daimler-Benz», «Nissan» з «Renault», і ця тенденція розвивається за висхідною [25, 15].

Головною метою співробітництва в сфері науки й технології визнається поступове наближення України до політик, законодавства ЄС у цій сфері та набуття членства в Європейському дослідницькому просторі. На думку Г. Андрощука, науково-технічна революція зумовила перехід від розробок винахідника-одинака до створення переважної більшості винаходів у науково-дослідних центрах, лабораторіях й інших організаціях [1, 116, 117]. Назване завдання планується досягнути за допомогою таких заходів: (1) обмін інформацією між сторонами, участь у Рамковій програмі ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020»; (2) спільна реалізація науко-

вих програм і дослідницької діяльності, заохочення трансферу технологій і ноу-хау, розширення можливостей генерування і використання знань для комерціалізації нових продуктів і послуг; (3) навчання шляхом реалізації програм обміну дослідниками та інженерами; (4) створення сприятливих умов для досліджень і впровадження нових технологій, належного захисту інтелектуальної власності; (5) активізація регіонального й іншого міжнародного співробітництва, зокрема в Чорноморському контексті, в межах багатосторонніх організацій, таких як ЮНЕСКО, ОЕСР, G8, і угод, таких як Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 року; (6) обмін досвідом у сфері управління науководослідними установами; (7) пріоритетність набуття науково-технічних знань, що забезпечують стійкий економічний розвиток, особливо в таких напрямках, як охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища (зміну клімату та інші глобальні виклики).

На позитивну оцінку заслуговує виокремлення співпраці в космічній сфері які самостійний напрям в Угоді про асоціацію з ЄС, оскільки Україна володіє статусом космічної держави, а вітчизняні космічні технології є потенційною точкою зростання конкурентоспроможності. Ще О. Гамільтон наголошував на необхідності перетворення США з аграрної держави на демократію, засновану на технічному прогресі та приватних корпораціях [22, 313].

Космічна промисловість — це сукупність підприємств, зайнятих конструюванням, виробництвом і випробуваннями ракет, космічних апаратів та кораблів, а також їхніх двигунів і бортового обладнання. Крім цього, авіаційна та космічна промисловість в силу їхньої високотехнологічності тісно взаємопов'язані. Про реальну перспективність цієї галузі, з-поміж іншого, свідчить те, що в Україні створено Державне космічне агенство

України та функціонують такі підприємства: ДП «КБ «Південне», ВО «Південний машинобудівний завод ім. О. Макарова», «Комунар», «Хартрон», НДІ радіовимірювань, ЦКБ, заводи «Арсенал», «Київприлад», Київський радіозавод, «Чезара» тощо. До речі, Україна досі визнається однією з 6 світових країн у космічній галузі, які володіють технологіями виробництва пускових технологій, супутників, їх запуском і управлінням.

Згідно з Угодою про асоціацію, Україна та ЄС сприятимуть взаємовигідній співпраці, регулярному діалогу у сфері цивільних космічних досліджень і розробок, зокрема передбачено координацію діяльності з Європейським космічним агенством за такими напрямками: (1) обмін досвідом у царині космічної політики, адміністративних і правових аспектах, і стосовно реструктуризації промисловості та комерціалізації космічних технологій також; (2) реалізація спільних проектів (глобальні навігаційні супутникові системи, спостереження Землі та глобальний моніторинг, космічна наука й освоєння космічного простору, прикладні космічні технології, у тому числі прискорювальні та пускові), участь українських компаній у виконанні програм «Космос» і «Транспорт» Рамкової програми Європейського співтовариства з наукових досліджень та технологічного розвитку; (3) взаємний обмін ученими та створення відповідних наукових мереж.

З приводу вдосконалення державної політики у сфері промисловості та підприємництва визначимо такі пріоритетні сфери: (1) поліпшення бізнес-середовища для всіх економічних операторів і насамперед малих, середніх підприємств, що передбачає імплементацію стратегій розвитку малих і середніх підприємств, заснованих на принципах Європейської хартії малих підприємств (здійснюватиметься постійний моніторинг процесу імплементації через річну звітність

і діалог), з акцентом на мікро- та ремісничих підприємствах, при цьому підкреслюється їхня надзвичайна важливість для ЄС і української економіки, з приводу чого виникає відомий скепсис; (2) ефективна охорона навколишнього середовища, управління структурними змінами (реструктуризація української промисловості) енергетики (підвищення енергоефективності), відкриття екологічно чистих виробництв; (3) розвиток інноваційної політики шляхом обміну інформацією, передовими практиками щодо комерціалізації наукових досліджень і розробок, інструментів підтримки технологічних бізнес-стартапів, кластерного розвитку та забезпечення доступу до фінансування; (4) збільшення контактів між органами влади, підприємствами ЄС і України, політика підтримки експорту.

Отож надання рекомендацій стосовно інноваційного розвитку, бізнес-стартапів та інші приписи Угоди про асоціацію є позитивними, але водночас більшою мірою декларативними: відсутні конкретні засоби та механізми їхньої реалізації, джерела фінансування. Немає гарантій того, що оголошена відмова від старих підходів у регулюванні економіки буде повністю реалізована. Втім викликає оптимізм визнання в тексті Угоди формальності чинної співпраці та плани її активізувати. Головний же висновок полягає в тому, що, беручи до уваги поточний соціально-економічний стан України, запропоновані ЄС умови договору потрібно оцінювати загалом позитивно. Вважаємо за необхідне окремо зупинитися на деяких господарсько-правових наслідках співпраці сторін.

По-перше, коли йдеться про обмін досвідом, створення нових, технологічних галузей економіки України та вдосконалення вітчизняного нормативно-правового регулювання, мається на увазі здійснення цього виключно на основі правил ЄС. При цьому, важливо, аби бралася до уваги націо-

нальна специфіка економіко-правового середовища та вітчизняним товаровиробникам надавалась адекватна масштабом адаптації законодавства державна підтримка, а неефективні рішення ЄС не застосовувалися. Одним з прикладів останніх є симптоматичне зменшення фінансування фундаментальних досліджень на користь прикладних, недоліки в організації інноваційної інфраструктури.

По-друге, можна виділити певні суперечності, властиві позитивним ознакам співпраці України та ЄС в такому форматі, як-от: (1) збільшення кількості прикладних наукових досліджень призведе до зменшення теоретичних, які становлять основу довгострокової конкурентоспроможності економіки, стають базою для прикладних; (2) обмін кадрами, задіяними в інноваційному процесі, з одного боку, сприятиме підвищенню їхньої кваліфікації, а, з другого боку, призведе до відтоку найбільш перспективних із них, натомість необхідно заохочувати створення в Україні науково-дослідницьких центрів глобального значення; (3) реструктуризація промисловості та комерціалізація космічних технологій можуть призвести до руйнації виробничих циклів, їх поглинання іноземними підприємствами, тому важливо максимально зберегти економічний суверенітет, аби міжнародна співпраця України в інноваційній сфері не обмежувалася участю в паневропейських проєктах; (4) участь України (і всієї світової спільноти) в реалізації глобальних проєктів (зміна клімату та інші «проблеми» концепції сталого розвитку), що потребують великих інвестицій, є передчасною, адже не вирішено багато поточних життєвоважливих проблем, а всі ці програми не містять під собою достатньої доказової бази та сумнівною є їхня корисність з погляду градації публічно-правових цінностей; (5) позитивним є поліпшення бізнес-середовища для малих і середніх під-

приємств, які наразі перебувають у скрутному становищі, але незрозумілим є закріплення пріоритетності розвитку за мікро- і ремісничими підприємствами, які потенційно не спроможні стати стабільними факторами економічного зростання.

Науковцями доведено, що Україна, як країна, що розвивається, загалом мало цікава як технологічний партнер для світових лідерів, адже більша частка патентно-ліцензійної співпраці здійснюється в колі останніх. Якщо ж справа доходить до технологічної співпраці з такими країнами, як Україна, то Західні партнери вважають за краще запрошувати до себе вітчизняних фахівців, а не замовляти розробки українським підприємствам, які виявляється для них більш економічним рішенням [3]. Отож не випадково в ЄС міждержавна кооперація в науково-технічній сфері відбувається таким чином: менше розвинені інноваційно Румунія, Болгарія, Литва, Латвія, Словаччина тяжіють до Греції, Португалії, Іспанії; більш розвинені Словенія, Чехія, Естонія — до Франції, Німеччини [4]. В цьому контексті на позитивну оцінку заслуговує те, що в ЄС планується активно розвивати четвертий рівень інноваційної системи (периферійний) у формі спеціальних партнерських програм з країнами-сусідами [23].

По-третє, до найбільш господарсько-корисних напрямів співпраці України та ЄС варто віднести такі: (1) комерціалізація прикладних наукових досліджень; (2) підтримка українського експорту; (3) активна участь у реалізації спільних проектів з освоєння

космосу; (4) запровадження нових моделей роботи та співпраці наукових установ з освітнім і підприємницьким секторами; (5) створення сприятливого інвестиційного клімату і полегшення доступу українських компаній на європейський ринок. Такий характер співпраці дає змогу українському уряду уникнути поширеної у світі негативної практики примушування слабкорозвинених держав відчужувати власні технології (за їх наявності), які не мають можливостей для їхнього застосування в національних інтересах — упровадження науково-технічних розробок у короткі строки (3–5 років), підвищуючи таким чином конкурентоспроможність інших держав.

Отже, Угода про асоціацію з ЄС ставитиме комплекс складних економіко-правових завдань, насамперед, перед державою та вітчизняними господарськими об'єднаннями, для вирішення яких необхідно розробити програму підтримки національного товаровиробника, з метою ефективної інтеграції до європейського ринку (використання наданих господарських можливостей). Навіть при закріпленні високих стандартів захисту права інтелектуальної власності в Україні, що, наприклад, в умовах ринку землі створить економічну зацікавленість в отриманні інноваційної ренти для іноземних інвесторів за володіння рідкісним благом, цього не буде достатньо для розвитку вітчизняного науково-технічного потенціалу, забезпечення суверенних соціально-економічних потреб. ♦

Список використаних джерел

1. Андрощук Г. Правовий статус автора службового винаходу / Г. Андрощук // *Юридичний журнал*. — 2013. — № 6–7 (132–133). — С. 116–120.
2. Бахчеванова Н. В. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / Н. В. Бахчеванова, С. М. Макуха; за ред. А. П. Голикова. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. — 404 с.

3. Бубенко П. Т. *Інтелектуальна власність : навч. посіб.* / П. Т. Бубенко, В. В. Величко, С. М. Глухарев. — Х. : ХНАМГ, 2011. — 215 с.
4. *Глобальная трансформация инновационных систем* / Н. И. Иванова, И. Г. Дежина, Л. П. Ночевкина, И. В. Данилин; отв. ред. Н. И. Иванова. — М. : ИМЭМО РАН, 2010. — 163 с.
5. *Дмитришин В. С. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в Україні : навч. посіб.* / В. С. Дмитришин. — К. : Інст. інтел. власн. і права, 2008. — 248 с.
6. *Зузік К. М. Оптимізація форм трансферу технологій міжнародними корпораціями : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.05.01* / К. М. Зузік ; Інст. міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. — К., 2004. — 20 с.
7. *Концепція Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011–2015 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.in.gov.ua/index.php?get=news&id=2707>.*
8. *Крачок Л. І. Аспекти технологічної безпеки аграрної галузі в Україні та світі: порівняльний аналіз* / Л. І. Крачок // *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. — 2014. — Вип. 1. — С. 86–92.
9. *Кэмпэнер Р. Государство в борьбе с «провалами рынка»* / Р. Кэмпэнер // *Периодический бюллетень Института общественного проектирования*. — 2011. — № 5. — С. 3–5.
10. *Макуха С. М. Інноваційність іноземних інвестицій — чинник модернізації перехідної економіки* / С. М. Макуха // *Вісник Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого»*. — Серія: Економ. теорія та право. — 2011. — № 2 (5). — С. 30–40.
11. *Мэггс П. Б. Интеллектуальная собственность* / П. Б. Мэггс, А. П. Сергеев ; пер. с англ. Л. А. Нежинской. — М. : Юристъ, 2000. — 400 с.
12. *Олефір А. О. До першопричин низької динаміки інноваційних процесів у господарських відносинах в Україні* / А. О. Олефір // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. — Серія: Юридичні науки. — 2014. — № 2. — С. 32–37.
13. *Олефір А. О. До проблеми правового забезпечення переходу на інноваційно-ринкову модель організації сфери господарювання* / А. О. Олефір // *Право і суспільство*. — 2014. — № 5–2. — С. 116–126.
14. *Олефір А. О. Загальні функції держави в правовому регулюванні інноваційних відносин на сучасному етапі* / А. О. Олефір // *Верховенство права та правова держава : мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17.05.2014 року, м. Ужгород)*. — Ужгород : Ужгородський національний університет, 2014. — С. 122–125.
15. *Олефір А. О. Концептуальні недоліки інтеграції України до Західної спільноти: господарсько-правовий підхід* / А. О. Олефір // *Юридичний журнал*. — 2013. — № 8 (134). — С. 46–63.
16. *Пашков В. М. Глобалізація фармацевтичного ринку: основні загрози національному економічному суверенітету* / В. М. Пашков // *Процеси економічної глобалізації та напрями модернізації правового господарського порядку в Україні : мат. круглого столу (26.04.2012 року, м. Харків)* / редкол. Д. В. Задихайло, В. М. Пашков, В. С. Мілаш. — Х. : Юрайт, 2012. — С. 18–22.
17. *Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації : аналіт. доповідь* / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська, Я. В. Березний ; кер. авт. кол. Я. А. Жаліло. — К. : НІСД, 2011. — 66 с.

18. *Право інтелектуальної власності : академ. курс : підруч. для студ. вищих навч. закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін. ; за ред. : О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. — К. : Ін Юре, 2007. — 696 с.*
19. *Сажин Д. Государственная поддержка развития промышленности и технологий в США / Д. Сажин // Мировая экономика и международные отношения. — 1999. — № 12. — С. 58–61.*
20. *Сергеев В. М. Становление государства и модели инновационного развития / В. М. Сергеев, Е. С. Алексеенкова // Политика. — 2008. — № 4. — С. 7–30.*
21. *Федулова Л. І. Формування інноваційної системи біотехнологій: досвід зарубіжних країн, проблеми України / Л. І. Федулова, К. І. Федулова // Наука та інновації. — 2012. — Т. 8. — № 4. — С. 51–66.*
22. *Шлезингер А. М. Циклы американской истории / А. М. Шлезингер ; пер. с англ. П. А. Развина, Е. И. Бухаровой. — М. : Прогресс-Академия, 1992. — 688 с.*
23. *A Strategic European Framework for International Science and Technology Cooperation : Communication from the Commission to the Council and the European Parliament COM (2008) 588 final of 24.09.2008 [Electronic resource]. — Access mode : http://www.ec.europa.eu/.../com_2008_588_en.pdf.*
24. *Arrow K. The Rate and Direction of Inventive Activity: Economic and Social Factors / K. Arrow // Economic Welfare and the Allocation of Resources for Invention: NBER [Electronic resource]. — Princeton: Princeton University Press, 1962. — P. 609–626. — Access mode : <http://www.nber.org/chapters/c2144.pdf>.*
25. *Tanigawa T. Strategic Alliance and Capability Learning in the Global Automobile Industry / T. Tanigawa // Top Management Forum: Innovative Corporate Strategy in Global Competition (08-RP-16-GE-FRM-A). — Tokyo : Asian Productivity Organization, 2008. — P. 15–18.*
26. *Wallerstein I. The politics of the world economy: the states, the movements and the civilizations / I. Wallerstein. — Cambridge : University Press, 1984. — 191 p.*

Надійшла до редакції 01.09.2014 року

А. Олефір. Правовое регулирование интеллектуальной собственности и инновационных отношений в Соглашении об ассоциации Украины и ЕС. Стаття посвящена аналізу основних господарсько-правових предписаний Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС, а также Соглашения TRIPS, касающихся вопросов оборота объектов интеллектуальной собственности и обеспечения инновационного развития. Определены их положительные и отрицательные черты, предложены рекомендации по совершенствованию отечественной экономико-правовой политики в контексте выполнения взятых международных обязательств.

Ключевые слова: Соглашение об ассоциации между Украиной и ЕС, Соглашение TRIPS, интеллектуальная собственность, инновационная политика, патенты, инновационные объекты

A. Olefir. Legal enforcement of intellectual property and innovation relations in the Association Agreement with the EU for Ukraine. Economic usefulness of the patent system is not the same for different states. States exporters technologies receive the benefits of improved patent systems around the world, as income that gives them exclusive possession, license fees cover the cost of patenting. On the other hand, technologically backward state pay increasingly high prices for patented products and sel-

dom or never even receive income from patenting. It is similar asymmetry causes significant contradictions in the development of international patent law.

Provisions of the Association Agreement between Ukraine and the EU on legal protection of intellectual property include a significant expansion of status holders, strengthening the regime of innovative facilities (additional legal remedies and protection mechanisms, extension of legal protection, more stringent public control over observance of legislation) leaving the government flexibility in the use of some tools.

It should summarize the main consequences of taking these commitments by Ukraine, in terms of national interests, divide them on negative and positive: (1) negative: (a) implementation of the legal protection of critical and scientific publications that have become public domain, impede access to them from domestic consumers, as well as sharing them, the same is true of audiovisual works, which in Ukraine almost created; (b) reform of the national system of geographical indications require adjustment of marketing strategies Ukrainian companies, advertising companies, additional investments; (c) guarantees high protection of intellectual property and product quality lead to substantial price increases; (d) in the case of international cooperation with other countries in the new format, the object of which relate to the subject of the Association Agreement with the EU, Ukraine is obliged to carry out appropriate consultations with the EU; (e) harmonization of significant legislation on the protection of intellectual property rights with the relevant EU regulations require significant budgetary costs; (2) positive: (a) activation of still inert domestic intellectual property market, the prospects for a competitive offer on it from domestic sources; (b) increase competition, strengthen the protection of the interests of holders stimulate innovative activity of local researchers (with the exception of computer programming, where the property rights of the author limited interests of the employer) and innovative enterprises; (c) increase the security of investments in innovation, which mainly relate to foreign capital, but in the long term, subject to effective state regulation of the economy, can stimulate the modernization of the country; (d) wealthy consumers have sufficient assurance that they are high quality and original products.

Thus, the Association Agreement between the EU and Ukraine is of complex economic and legal problems, primarily the state and national business associations for which it is necessary to develop a program to support national producers, with a view to effective integration into the European market (using the supplied economic opportunities). Even with securing high standards of intellectual property rights in Ukraine, for example, in a land market, this is not enough for the development of national scientific and technological capabilities, providing social sovereign-economic needs. However, optimism is recognized in the text of the Agreement formalities existing cooperation and to intensify its plans. Same main conclusion is that, taking into account the current socio-economic situation in Ukraine, the EU proposed terms of the contract should be assessed positively in general.

Key-words: the Association Agreement between Ukraine and the EU, the TRIPS Agreement, intellectual property, innovation policy, patents, innovative facilities